

ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΤΗΣ ΜΕΘΩΝΗΣ

Παναγιώτης Φουτάκης

Δρ Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Σορβόννης

Η Μεθώνη συνδέεται κατά κύριο λόγο με την Ενετοκρατία, στη διάρκεια της οποίας το κάστρο της έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στα ταξίδια των περιηγητών, των προσκυνητών και των εμπόρων στη Μεσόγειο. Τμήματα ωστόσο του φημισμένου κάστρου είναι αρχαία ελληνικά, για τα οποία δεν έχει, μέχρι σήμερα, πραγματοποιηθεί καμία μελέτη. Το παρόν άρθρο εξετάζει και χρονολογεί τόσο τα τμήματα αρχαίων τειχών όσο και τα αρχιτεκτονικά μέλη αρχαίων κτισμάτων που υφίστανται ακόμη στο κάστρο της Μεθώνης. Τελικά, η επιβεβαίωση μιας μακρόχρονης ιστορίας αποτελεί μια πραγματική πλήρωση: ειδικά όταν δεν αναφέρεται απλώς στο χαρτί αλλά φαίνεται ακόμη στην πέτρα.

Σε δεκάδες σημεία του κάστρου της Μεθώνης εμφανίζονται αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη, κατά ομάδες ή μεμονωμένα, είτε σε θέσεις πρώτης είτε σε δεύτερης μεταγενέστερης χρήσης. Στο άρθρο αυτό θα αναφερθούν μόνο τα σημεία που αφορούν την αρχική θέση πρώτης χρήσης και οι περιπτώσεις άλλαγης θέσης –οσες παρουσιάζουν αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον-, και σχι με τις περιπτώσεις αρχαίων λαξευμένων μελών μεμονωμένα ενσωματωμένων σε μεταγενέστερες οχυρωματικές κατασκευές. Ειδικότερα θα εξεταστούν, κατά τη χρονολογική τους σειρά, οι αρχιτεκτονικές μαρτυρίες που

υφίστανται ακόμη στη Μεθώνη από την αρχαιότητα σε δεκαεπτά σημεία του κάστρου. Στα δέκα σημεία πρόκειται για τειχοδόμια στην αρχική της θέση πρώτης χρήσης, ενώ στα άλλα επτά σημεία για αρχιτεκτονικά μέλη σε θέσεις μεταγενέστερης χρήσης.

Στη βορειοδυτική πλευρά του κάστρου υπάρχει αρχαϊκό τείχος (εικ. 1a) σε σχήμα που συμπλήρωσαν οι Ενετοί το 1710-1714¹. Το αρχαϊκό τμήμα του τείχους αποτελείται από πωρόλιθους σε χρώμα έντονης ώχρας που ο χρόνος γκριζάρισε εξωτερικά, και χαρακτηρίζεται από ισοδόμο ορθογώνιο σύστημα τειχοδόμιας με

1a. Το βορειοδυτικό τείχος της Μεθώνης, περίπου 350 π.Χ., σε ισόδομο ορθογώνιο σύστημα με συνδέσμους. Συμπλήρωθηκε από τους Ενετούς το 1710-1714.

ύψος δόμων 39 εκ. (± 6 εκ.). Ισόδομο ορθογώνιο συστήμα αυτής της μορφής χρησιμοποιήθηκε κυρίων των 4ο αιώνα π.Χ.². Η υπάρχη πολλών πειόμορφων συνδέσμων, με μήκος 23-39 εκ. ο καθένας, πιστοποιεί ότι αυτό το τείχος βρίσκεται στην αρχική του θέση πρώτης χρήσης. Ο πειόμορφος σύνδεσμος (——) αρχίζει να γενικεύεται από τα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ., για να επιβληθεί τον επόμενο αιώνα, με γρηγορότερο ρυθμό στην Πελοποννήσο, και να υποκαταστήσει εντελώς των μεχρι τότε σε κοινή χρήση συνδέσμου διπλού του (——) μεταξύ 330 και 320 π.Χ.³. Η επιμέλεια της κατασκευής υπογραμμίζεται και από το γεγονός ότι ο δόμος βάσθισης συμπληρώνεται με εισηντηρία (είδος ελαφρά προεξέχοντος πεζούλιου).

Σε σημείο αυτού του τείχους δίχως υπερκείμενο δόμο εντοπίστηκε στο πλαίσιο αυτής της μελέτης πιωρόλιθος ύψους 45 και μήκους 102 εκ. με τρία εγχάρακτα σήματα στην εξωτερική πλευρά του (εικ. 1β). Τα τεκτονικά σήματα της αρχαίας Ελλάδας ήταν συνήθως είτε απλές επαναλαμβάνομενές γράμμωσες, είτε απλά μικρά γεωμετρικά σχήματα, όπως τετραγωνικά και κύκλοι, ή γράμματα του αλφαριθμητού, ενώ τρία μαζί σήματα ήταν τρία γράμματα που υποδεικνυαναν, κατά σειρά, την πλευρά του κτισμάτου στο οποίο ανήκε το μέλος, το δόμο της πλευράς, και το σημείο του δομού⁴. Η μικρή γράμμωση στο άνω μέρος φαίνεται να είναι υπολείμμα ενός Γ (αριθμός 3) με τη μορφή που γραφόταν στα περισσότερα μέρη της αρχαϊκής Ελλάδας τον 6ο και 5ο αιώνα π.Χ.⁵. Το τριγύριο έχει ακριβώς τη μορφή και την κλίση που γραφόταν το Δ (αριθμός 4) στα λακωνικό αλφάριθμητο τον 6ο και 5ο αιώνα π.Χ.⁶. Μια μορφή σταυρού γραφόταν το Ξ (αριθμός 60) στη Λακωνία και την Αρκαδία τον 5ο αιώνα π.Χ.⁷, και το Χ (αριθμός 600) σε πολλές περιοχές της Πελοποννήσου τον 6ο και 5ο αιώνα π.Χ.⁸. Ο σταυρός όμως του πιωρόλιθου έχει και μια διαγώνια γράμμωση. Με τον εξαιρετικά σπάνιο αυτό τρόπο, στο ίδιο σχήμα αλλά ελαφρά κεκλιμένο, συναντάται το Ψ (αριθμός 700) στην Αρκαδία το δεύτερο μισό του 5ου αιώνα π.Χ.⁹.

Επειδή το εν λόγω σήμα έδειχνε την τάξη του πιωρόλιθου στο δόμο, δεν μπορεί να επρόκειτο για τόσο μεγάλο αιενόταν αριθμό, 600 ή 700. Άφορά λοιπον τον αριθμό Ξ (60), με επιπλέον διάγνωση γράμμωση που ίσως έδειχνε προσανατολισμό. Στο ίδιο συμπέρασμα οδήγει και η περιπτώση ότι επρόκειτο για φωνητική απόδοση τακτικού αριθμητικού που επίσης χρησιμοποιήθηκε στην αρχαία Ελλάδα, όπως για παραδείγμα το ΗΕΤΟ (δηλ. χειτός λίθος) ή το Η (δηλ. χειδέκατος λίθος)¹⁰. Εφόσον η διασυνόμευτη προφορά αποδιδόταν με το Η, και τακτικά αριθμητικά δεν φέρουν τα γράμματα Ψ και Χ (εκτός από το χιλιοστός και δισχιλιοστός, που αποκλείονται λόγω μεγεθους), για το σήμα-σταυρό της Μεθώνης μένει η περίπτωση του Ξ. Το μόνο τακτικό αριθμητικό που περιέχει αυτό το γράμμα είναι το εξάκοστος, ενώ το εξάκοσιοστός αποκλείεται λόγω μεγεθους. Υπάρχει περίπτωση αυτό το Ξ να ανταποκρίνεται σε ιδιαιτερότητα δωρικής προφοράς της περιοχής, και την εποχή συμλευσής του μέλους στη Μεσσηνία να προφέρανε το τακτικό αριθμητικό δέκατος έκτος, αντί για έκτος και δέκατος όπως κανονικά ήταν, εξαιδέκατος (το αντίστοιχο απόλυτο αριθμητικό ήταν τακτικά). Σε αυτή την περίπτωση, ο σημαδέμενος πιωρόλιθος της Μεθώνης θα ανήκε στο τρίτο τείχος, στον τέταρτο δόμο του τείχους και στη δέκατη θέση του δόμου. Εάν πρόκειται για ανόθετη προφορά ή για απλό συμβολισμό αριθμού, τότε ο σημαδέμενος πιωρόλιθος θα ανήκε στο τρίτο τείχος, στον τέταρτο δόμο του τείχους, και στην εξήκοστη θέση του δόμου – κάτι που προϋποθέτει τείχος μήκους τουλάχιστον 42 μέτρων για μέλη με μήκη που κυμαίνονται από 30 μέχρι 110 εκατοστά. Οπως θα καταδειχθεί στην επόμενη παράγραφο, αυτό το τείχος δεν υπάρχει πλέον, αλλά αυτό που κατασκευάστηκε στη θέση του (εικ. 1α), επίσης κατά την αρχαϊκότητα, σε σχήμα τραπεζίου χωρίς βάση, φαίνεται πώς είχε, μαζί με τα τιμήματα που κατέρρευσαν, τουλάχιστον 70 μέτρα μήκος.

Τα τεκτονικά σήματα, που οι Λιθογρυφοί χάρασσαν για μεγαλύτερη ευκολία και ακριβεία τοποθέτησης των αρχιτεκτονικών μελών στη συστήτη τους θέση, δεν επέρτει να είναι τελικά ορατά μετά την τοποθέτηση του μέλους. Ο συγκεκριμένος λίθος, με τα εγχάρακτα σήματά του ορατά, διατηρεί και αριστερά και δεξιά τον κατάλοιπα συνδέσμων, γεγονός που αποκλείει την περίπτωση να γύρισε στο πλαίσιο, τουλάχιστον σε αυτό το τείχος. Επιπλέον, δεν μπορεί να έβλεπε προς το εσωτερικό διπλού του τείχους, διότι εάν έβλεπεται σε τέτοια στάση, με τα σήματα να έχουν χαραρχεί στην πλάνη και όχι στην κάτω ή άνω πλευρά του, θα επέρτει και άλλα μέλη των υπόλοιπων δόμων να φέρουν τεκτονικά σήματα σε αυτή την πλευρά, στην περίπτωση που αυτή η τειχοδόμια ήταν εσωτερική διπλού τείχους, κάτι που δεν συμβαίνει. Επιπλέον, έξω από το υπάρχον τείχος, εκεί όπου υποτίθεται ότι θα υπήρχε δεύτερο τείχος, βρίσκονται βράχια. Μπορεί τα όρια της θαλασσας να προχωρούν ή να αποσύρονται με τους αιώνες, όχι όμως και η θέση των βράχων. Ως εκ τούτου ο σημαδέμενος πιωρόλιθος προέρχεται από παλαιότερο αρχαιό τείχος, μη υφισταμένο πλέον, και μεταχρηματισμούθηκε πάλι στην αρχαία εποχή, αποκαλύπτοντας τα αρ-

1β. Πιωρόλιθος του ίδιου τείχους που εντοπίστηκε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, και προέρχεται από ακόμη αρχαιότερη τεχνοδύνη. Φέρει τρία εγχάρακτα τεκτονικά σήματα (στη φωνητορία τονιστήκαν με κόκκινο) από το χέρι του οργάνου έλλειπα τεχνή που δηλώνεται στο διάτηγο, το δεύτερο το δόμο που προστέθη στο τρίτο, το αριστερό τη βάση στο δύο. Στη δεύτερη χρήση του 4ου αι. π.Χ. ο δρόμος κόπτηκε περισσότερο για να ταιριάζει με τον νέο δόμο, με ποτέλεανο να ακριπτωπούται το άνω σήμα. Η καλλιγραφία τους παραπέμπει στον δο με βο αι. π.Χ. και αποτελείν τη μονοδική ως σήμαρο γραπτή μορτυρία από την οργάνωση Μεθώνης, η ερυενίας της τύχης θελέσης που πρόκειται για μορτυρία από τη μακρινή εποχή που η Μεθώνη ζώεις κάτιον από τον βαρύ ςυρό της Σπάρτης.

2α. Πλατφόρμα της Μεθώνης, περίοδο 350 π.Χ., σε ιοδόβιο ορθογώνιο σύστημα με συνδεσμούς. Συμπλέκτημές ως πλατφόρμα πυροβολικού από τους Ενετούς το 1715.

χικά κρυμμένα στήματά του. Ακόμη δύο στοιχεία που συντηγορούν για κάπι τέτοιο είναι η δευτερη κοπή του ύψους του πωρόλιθου –που ακρωτηρίασε το άνω σήμα– για να ταριάξει με το δόμο του νέου τείχους, και ο τρόπος γραφής των γραμμάτων, εμφανώς παλαιότερος από την εποχή ανέρροτης του υφιστάμενου τείχους. Η καλλιγραφία του Δ, και κυρίως του Ξ με σταυρό και του Γ παραπέμπουν στον 6ο και 5ο αιώνα π.Χ., και αποτελούν τη μοναδική αρχαία ελληνική γραπτή μαρτυρία χαραγμένη από ανθρώπινο χέρι που μέχρι στιγμής έχει βρεθεί στο κάστρο της Μεθώνης. Η ειρωνεία της τάχης θέλλει να προέρχεται από τη μακρινή εποχή που η Σπάρτη το είχε υπό τον έλεγχό της. Σε διά αφορά την εποχή του υφιστάμενου τείχους, με βάση τη μορφή της τειχοδομίας χρονολογείται στον 4ο αιώνα π.Χ. Όπως όμως και για την επόμενη οχύρωση, μπορεί να γίνει ακριβέστερη χρονολόγηση, χάρη στα ιστορικά γεγονότα.

Στο βορειότερο σημείο του κάστρου βρίσκεται η πλατφόρμα πυροβολικού την οποία κατασκεύασαν οι Ενετοί το 1715¹¹. Και οι τρεις πλευρές της εδράζονται σε αρχαίους δόμους (εικ. 2α) οι οποίοι αποτελούνται από πιωρόλιθους σε χρώμα ώχρας, και χαρακτηρίζονται από ισόδομο ορθογώνιο σύστημα τειχοδόμias με ύψος δύο με 35 εκ. (± 5 εκ.). Οι χαμηλότεροι δόμοι, διαπρώτας πειδόμορφους συνδεσμούς μήκους από 22 μέχρι 41 εκ. ο καθένας, βρίσκονται στην αρχική τους θέση. Οι υψηλότεροι δόμοι με πιο χαλαρούς, αρμός, μετατοπεθετήκαν από τους Ενετούς, αλλά προέρχονται από την ίδια τειχοδομία. Η καταστροφή των μελών στην βορειοδυτική γωνία βάσης της πλατφόρμας (εικ. 2β) αποκαλύπτει το σκεπτικό με το οποίο ξεκίνησε να δουλεύει ο αρχαίος έλληνας τεχνίτης: ένας μεγάλος βράχος της, θάλασσας λαεύτηκε έτσι ώστε να μετατραπεί σε επιπέδη επιφάνεια δουλεμένη με τετσούλιδικο. Επάνω σε αυτό το «κυκλώπειο» θεμέλιο τοποθετήθηκε ο πρώτος ορ-

θογώνιος πιωρόλιθος που καθόρισε τη γωνία και τον προσανατολισμό τόσο του δυτικού όσο και του βόρειου τείχους της πλατφόρμας. Στην ίδια γωνία, αλλά στην κορυφή της, τα επάνω αρχαία μέλη συνδέθηκαν από τους Ενετούς το 1715 με έναν μεγάλο σταυροειδή σύνδεσμο 68 εκ. στο κάθετο και 43 εκ. στο οριζόντιο τμήμα του. Ο τρόπος κοπής και λάξευσης των πυρολιθών, η μορφή και το μέγεθος των συνδεσμών και ο δόμος βάσης που σχηματίζει ευθυνητρία (εικ. 2β) χρονολογούν την πλατφόρμα ως συγχρόνη του προηγούμενου βορειοδυτικού τείχους, δηλαδή στο 4ο αιώνα π.Χ. Η ιστορία μπορεί ωστόσο να βοηθήσει για ακόμη ακριβέστερη χρονολόγηση.

Οταν ο Επανειλόνδας απελευθερώνοντας μεγάλο τμήμα της μεσοπανικής γης από τους Λακεδαιμονίους το 369 π.Χ., δημιουργός και οχύρωσε τη Μεσσηνή από πρωτεύουσα της ελεύθερης Μεσσηνίας, η Μεθώνη εξακολουθούσε να παραμένει σπαρτιατοκρατούμενη, ενώ συγχρόνη με τη Μεσσηνή εξελίσσονταν σε σημαντική δύναμη χάρη στην αποδοχή της αως ανενέργητης πόλης-κράτους από της άλλες ελληνικές πόλεις-κράτους, με εξαιρέσεις ασφαλώς τη Σπάρτη, που αρνήθηκε να την αναγνωρίσει. Το 356 π.Χ. η Μεσσηνή, διαβέτοντας εξαιρετική συχρωτική και κατέχοντας γεωγραφικά στρατηγική θέση, σύναψε συμμαχία με την Αθήνα κατά της Σπαρτής. Από το 334 π.Χ. άρχισαν οι επαφές των Μεσσηνίων με τον Φλύττο Β' της Μακεδονίας για συμμαχία, που κατέληξε στη μακεδονική εισβολή στη Λακωνία το 330 π.Χ., και στην απελευθέρωση και της υπόλοιπης Μεσσηνίας, συμπεριλαμβανομένης της Μεθώνης. Υπάρχουν λοιποί δύο στηγμές του 4ου αιώνα π.Χ. που η Μεθώνη είχε σοβαρότατα λόγο να γνωρίσει άμεσες και ευρείες κλίμακας οχυρωματικής επεμβάσεις: γύρω στο 350 π.Χ. από τους Σπαρτάτες, που για πρώτη φορά στην ιστορία τους απειλήθηκαν στο κατώφλι τους από τους γειτονες τους που μετατράπηκαν σε ισχυρούς αντιπάλους, και γύρω

στο 330 π.Χ. από τους ίδιους τους Μεθωναίους (όσους είχαν παραμείνει εκεί και όσους εξόριστοι επέτρεψαν) που μετά από τρεις αιώνες σπαρτιατικού ζηγού σίγουρα θα έσπευσαν να οχυρώσουν άκομη καλύτερη την ελεύθερη παί της πόλης, φοβούμενοι νέα επέμβαση της Στάρτης. Το βορειοδυτικό τείχος και η πλατφόρμα μπορούν καλύτερα, από πλευράς τειχοδομίας, να ανήκουν και στην παί την αρχή περιόδου. Ο μεγέθος των συνδεσμών και η τοποθέτηση στο βορειοδυτικό τείχος μέλουν που προέρχεται από παλαιότερο σπαρτιατικό τείχος -αλλά αυτή τη φορά με τα σημάτα του ραττά προς τα έξω- με οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αυτά τα δύο τείχη τα έχισαν οι Σπαρτιάτες γύρω στο 350 π.Χ., και αποτελούν σημεία τη μόνη οχυρωματική μαυσωτή που ανώνται στο κάστρο από αυτή

την επώδυνη περίοδο της ιστορίας της Μεθώνης

Στα ανατολικό τείχος του κάστρου, κάτω από την λαθαναρέα αποκαλύπτουμε «πύργο του Βιλλαρδουνίου», όπως θα διευκρινιστεί πιο κάτω, υπάρχει μικρό τμήμα αρχαίου τείχους σε ισόδυμο ορθογώνιο συστήμα τειχοδόμων. Ο αρμόι των πυρόλιθων σε τεάσεις αρσατός μας αφίνουν να εννοηθεί αρχική θέση πρώτης χρήσης. Ο τρόπος σμιλεύσης του πώρου, τα χρώματα του οπουιού ένινε ποικίλου στο πέρασμα στην ράχουν, και η επιζέψεια στην αναλογία μεταξύ δύομάς και μήκους μελών, παραπέμπουν στο δεύτερο μισό του 4ου αιώνα π.Χ.

Σήμερα, στη βορειοδυτική γωνία του κυρίως τείχους του κάστρου υπάρχει αρχαιό αναλήματος εικ.³ Εκεί που συγκρατείται τον όγκο χωμάτων ψύματος ευρισκομένου πίου του, και οπου οι Ένωντες το έτιζαν το υπόλοιπο τείχος με αργαλειθδούμενο το 1709¹². Οι παρόλιθοι σε χρώμα ώχρας, που σε χρόνος σχεδόν μαυρίστηκαν, είναι ορθογωνίων λαξεύσης, αλλά το σύντομα τειχοδόμια είναι ανασόδουμα και μικτό. Ανάμεσος στα ορθογωνία παραλληλέπιδα μεταφέρουν έξαγωνοι ορθογράμμοι πιωριλθίοι λαξεύουν με σεσχέση υποδοχής γωνιών ορθογωνίων λίθων του υπερβαθμεύουν ή υποκείμενου δόμου, με επιπλέον ελάχιστα δειγμάτα τραπεζίσσημάν μελών. Τέτοιοι συντάρηση διαφορετικών ορθογωνίων πολυγώνων κυκλικών μελών παραπέμπεται στα τέλη του 4ου μέσου του 3ου αιώνα π.Χ., αλλά σε αναλημματικές οχυρώσεις της Πελοποννήσου από τον 5ο και 4ο αιώνα π.Χ.¹³. Όλα τα μέλη έχουν συνάδεσμους, με επιπλέον αποδείξη, εκτός από τον τρόπο εφαρμογής των αριμών, υπέρ της αρχικής θέσπισης πρώτης χρήσης του τείχους. Όπου το σχήμα των συνδέσμων είναι ορατό, πρόκειται αποκλειστικά για πειδόμορφους συνδέσμους, οι οποίοι μάλιστα δένουν τα συνεχόμενα μέλη όχι ακριβώς στο μέσον των πάχους του πωρόλιθου, όπως συνήθως, αλλά ελαφρά προς την εξωτερική επιφανεία, τεχνική που χρονικά ακολούθησε την προηγούμενη. Μια τέτοια ίδιωμαριά της τειχοδόμως σε ανασόδουμο σύστημα μικτής μορφής με ορθογωνίων πολυγωνικά και τραπεζίσσημα

2β. Η βορειοδυτική γωνία βάσης της πλατφόρμας.

Η καταστροφή αρχιτεκτονικών μελών αποκαλύψει το σκεπτικό εργασίας του αρχαιού Ελλάνα τεχνής: ο μεγάλος βράχος της θάλασσας λαζαρέψει με τρόπο ώστε να καταστεί επιπέδη επιφάνεια δουλεμένη με ντεπλίδιο για να υποδεχθεί, ως «κυκλώπειο» θεμέλιο, τον πρώτο ορθογώνιο σημεύενο πωρόλιθο που καθορίζει τη γνωσιά και τον προσανατολισμό τόσο του ιπτικού όσο και του βορείου τείχους της πλατείας.

**3. Αναλημματικό τείχος
της Μεθώνης, 330-270 π.Χ.,
σε ανισόδομο μικτό
σύστημα με συμδέσμους**

αποτελεί τη μοναδική αρχαία τειχοδομία του κάστρου με συγχρόνιας ορθογώνια πολυγωνικά και τραπεζούσχημα μέλη. Βρίσκεται στη δυτική γωνία του βόρειου τείχους του κάστρου που οι Ενετοί αποτίλλουσαν το 1709.

4. Πύργος στο λιμάνι της Μεθώνης, περίπου 250 π.Χ., σε ισόδυμο ορθογώνιο σύστημα χωρίς συνδέσμους. Πρόκειται για τυμπά ασφαλούς οχύρωσης που υποχρέωσε τους Ιλληριούς περιότες το 229 π.Χ. να μην τολμήσουν να επιτεθούν στο κάστρο, και να καταβύγουν στο δόλο, ώστε να κάνουν τους Μεθανίωντας να βγαντούφισσοι έξω από τα τείχη, στο λιμάνι.

μέλη, η κλίση της λιθοδομής προς το εσωτερικό, η αποστροφυγελέμηνη γωνία προς τη θάλασσα, και η θέση των πλειόμορφων συνδέσμων κοντά στην εξωτερική επιφάνεια του τείχους δίνουν ως χρονολόγιο αυτού του αναλήμματος την περίοδο 330-270 π.Χ.

Αρχαία τειχοδομία στη Μεθώνη βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του κάστρου, ολλά όχι σε τείχος. Εδράζεται στο βυθό της θάλασσας μπροστά στην πύλη Μανδράκι, και είναι επικαλυμμένη με πέτρες και φωμίτη για τη διμηρογύα δρόμου κατά μήκος του λιμανιού. Τα αρχιτεκτονικά της μέλη σε τεσσερίς ορατούς δύομινα πάνω από το βυθό της θάλασσας είναι λαξευμένα σε ισόδυμο ορθογώνιο σύστημα με πωρόλιθο ανοιχτόφυτου χρώματος και δύο 36 εκ. (± 6 εκ.). Το μεγαλύτερο μέλος έχει διασταύρωση μεγάλο μήκος (132 εκ.), γενάριον αντί για ορθογώνιο παραλληλόγραμπο είναι ορθογώνιο εξάγωνο, και μόνο δύο μέλη συνδέονται με πειραιώμορφο συνδέσμο. Ο επιτομής έφορος αρχαιοποίησης Κωνσταντίνος Τσάκος, με τον οποίο σχήματισε τη θέμα δειγμάτων του φωταρισμάτη της τειχοδομίας, πιστεύει ότι αυτοί οι αρχαιοί δύοι ήσαν να μην αποτελούσαν τημήματα τείχους αλλά βασίς κτηρίου. Η πολιτική αυτή γνώμη, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στην αρχαιότητα τα άρια και η στάθμη της θάλασσας διέφεραν από τα σημερινά, μπορούν να αποτελέσουν το έναντιο για απομόνωση του νερού της θάλασσας από την τειχοδομία και εκσκαφή του βυθού ώστε να αποκαλυφθούν οι θαμμένοι δύοι και να αναζητηθεί η ταυτότητα του κτίσματος στο οποίο ανήκαν. Οι μεγάλες διαφορές στα μήκη των μελών, ο μειωνώμενος πειραιώμορφος συνδέσμος και ο εξάγωνος πωρόλιθος παραπέμπουν στον 3ο αιώνα π.Χ.

Στο ανατολικό τείχος του κάστρου, που βλέπει στο λιμάνι, υπάρχει τετράγωνος πύργος από πωρόλιθους σε ανοιχτόχωρη όψη, που ο χρόνος δεν αλλώσωσε εξωτερικά, και χαρακτηρίζεται από ισόδυμο ορθογώνιο σύστημα τειχοδομίας με δύομινα 89 εκ. (± 3 εκ.) από τη μεση του πύργου και κάτω, και ύψη κατά 10 και 20 εκ. μικρότερα

για τους δύομινα προς την κορυφή (εικ. 4). Ο αξιοθάμαστος τρόπος λείανσης και αρμολόγησης διδγούν στο συμπέρασμα ότι τρόπεικα για πύργο σε αρχική θέση πρώτης χρήσης. Εάν ήταν επαναχρησιμοποιημένα μέλη, τότε θα έπρεπε να είχαν λειανθεί ξανά και επαναποθετηθεί ένα ένα, κατ' εντελές ένον προς την τακτική των Ρωμαίων, των Βυζαντίνων, των Ενετών και των Τούρκων, τουλάχιστον στη Μεθώνη. Αρχαία μέλη τειχοδομίας σε θέση δεύτερης χρήσης μπορούμε να δύμεις στο εσωτερικό ανατολικού τείχους που βρίσκεται σε σχετικά κοντινή απόσταση από αυτόν τον πύργο και θα εξεταστεί στη συνέχεια (εικ. 6). Όύτε στα λίγα σημεία του πύργου από τα οποία έπεσαν μέλη το ούτε στον τελευταίο άνω δύο μπάρχουν συνδέσμου, αλλά ούτε και στους αρμόις διακρίνονται ίχνη σκουριάς, τα οποία θα έπρεπε να διατηρούνται εάν είχαν χρησιμοποιηθεί σύνδεσμοι στην τειχοδομή. Όσα καλά και αν εφαρμόζουν στα άνωτα εξαιρετικά επιμελημένα στη λειανσή και αρμολόγηση μέλη, σε δύο διαφορετικά μήκη, 102 εκ. (± 18 εκ.) και 35 εκ. (± 5 εκ.). Τέτοια κατασκευή υπάρχει στη στρογγολό πύργο του λόφου της Μουνυχίας στον Πειραιά που χρονολογείται στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ. Δεν αποκλείεται οι Σπαρτιάτες να είχαν ανεγείρει εκείνη την εποχή κάποια σύχνωση στη Μεθώνη. Φάνεται ωστόσο μάλλον απίθανο να είχαν φτιάξει μια τετοιού ειδούς κατασκευή, και μάλιστα χωρίς να χρησιμοποιήσουν συνδέσμους. Υπάρχουν όμως άλλα στοιχεία που μπορούν να βοηθήσουν στην χρονολόγηση του πύργου.

Τα σχετικά καλά διατηρούμενα τείχη της Μεσοποίης, που από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα προκαλούν την θαυμασμό ειδικών και μη, τα ζεκίνουν στο Επαμεινώνα το 369 π.Χ., αλλά γνωρίσαν και μεταγενέστερες συμπληρώσεις. Παρόλο που αποτελούν σημεία αναφοράς για την αρχαία οχυρωματική τυπολογία τόσο για την Πελοπόννησο όσος και για όλη την Ελλάδα, παρόλο που βρίσκονται στη Μεσοποίη -όπως και η Μεθώνη-, και παρόλο που η Μεθώνη διατηρεί πολλά διαφορετικά συστήματα τειχοδομίας, δεν υπάρχει κανένα κοινό αρχετεκτονικό στοιχείο μεταξύ Μεθώνης και Μεσοποίης. Με εξαίρεση μια μικρή αλλά σημαντική λεπτομέρεια: το εσωτερικό του τετράγωνου πύργου που βρίσκεται ανατολικά, κοντά στην πύλη της Αρκαδίας των τειχών της Μεσοποίης, έχει ακριβώς ίδια λειανσή επιφάνειας και εφαρμόγη αρμόνι με τον εξεταζόμενο πύργο του λιμανιού της Μεθώνης. Αυτός ο πύργος της Μεσοποίης χρονολογείται στον 3ο αιώνα π.Χ., και οι κατασκευαστές του έδωσαν μόνον εσωτερικά τέτοια μορφή με απόλυτη λειανσή και ακριβέστατη επαφή στους αρμόνι, που ήταν η τεχνική της εποχής τους. Αντίθετα, εξωτερικά επεξεργάστηκαν τους ίδιους πωρόλιθους με τον τρόπο που ήταν λειανσμένοι οι πωρόλιθοι του ήδη υπάρχοντας τείχους στο οποίο ενωμάτωθήκε ο πύργος, ώστε να αποτελέσουν ενιαίο τμήμα του. Επίσης ίδια κατασκευή με τον πύργο της Μεθώνης υπάρχει σε τείχος στη βορεία πλευρά της ακρόπολης των Μεθάνων Αργολίδας, που χρονολογείται από την εποχή του στρατεύματα του βασιλιά της Αγύπτου Πτολεμαίου Β' εγκαταστάθηκαν εκεί τη δεκαετία του 260 π.Χ. Η Μεθώνη δεν είχε πτολεμαϊκή ιστορία όπως τα Μέθανα, ακρόπολη ίδιως των Μεθάνων, όπως και το εσω-

τερικού του πύργου στη Μεσσήνη δείχνουν τον τρόπο που δουλευαν οι πελοποννήσιοι τεχνίτες εκείνη την περίοδο. Ο πύργος της Μεθώνης πιστεύεται ότι είναι της ίδιας εποχής, δηλαδή των μεσών του αιώνα π.Χ.

Μεγάλο τμήμα του δυτικού τείχους αποτελείται από αρχαίους πωρόλιθους ανοικτόφαιρου χρώματος, σε ισόδυμο ορθογώνιο σύστημα τειχοδομίας, με δόμο 37 εκ. (± 4 εκ.) και μήκη μελών 60 εκ. (± 10 εκ.) στα υψηλότερα σημεία του (εικ. 5). Σύνδεσμοι δεν υπάρχουν, και ο τρόπος της αρμολόγησης αφήνει να εννοηθεί ότι οι δόμοι βρίσκονται στην αρχική τους θέση και όχι σε μεταγενέστερη χρήση από τους Ένετους. Ενισχυτικό τοπίο είναι της εκτίμησης αποτελεί ένα σχεδόν ίδιο, μικρό τμήμα τειχοδομίας σε δευτερη χρήση στη Μεθώνη. Βρίσκεται στη νοιοταστική πλεύρα του περιμετρικού τείχους, γύρω από τον οικανωνικό πύργο Μποτόρζ, οχυρό που δεν υπήρχε στην αρχαιότητα, και έχει παρόμια με το μεγάλο δυτικό τείχος μελλ. αλλά πολύ χαλαρών αρμόδιων και άναρχη γεωμετρία δόμων. Ο τρόπος λείανσης και αρμολόγησης του μεγάλου δυτικού τείχους, όπως και η αναλογία ύψους-μήκους των μελών 1/1,6 μοιάζουν με τα χαρακτηριστικά του τετράγωνου πύργου (εικ. 4) του οποίου οι άνω δόμοι έχουν παρόμια αναλογία. Γι' αυτούς τους λόγους πρέπει να αντίκουν και στην ίδια εποχή, στα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. Οταν οι Ιλλυριοί κατέβηκαν από το Ιόνιο το 229 π.Χ. με πρόθεση να ληστεψουν τη Μεθώνη, δεν επιτέθηκαν μάθεως, αλλά παρέσυραν με δόλο τους Μεθωναίους έξι από τα τείχη. Προφανώς, εκείνοι που τους αποδέιραν ήταν από το μεγαλό δυτικό τείχος που αντίκρισαν πρώτο, τότε πρόσφρατα κατασκασμένο, μεγαλύτερο σε μήκος και εντυπωσιακότερο ως κατασκευή, και που εκτείνοταν μεριχάλια στη θάλασσα, και στη συνέχεια, μπαίνοντας στο λιμνό, οι οχυρώσεις που πλέον δεν υφίστανται, εκτός από τον τετράγωνο πύργο του οποίου η θαυμαστή τειχοδομία διατηρείται σε εξαιρετική κατάσταση.

Στο σημείο του ανατολικού τείχους που ξε-

κινά ο προμαχώνας Loredan, έργο των Ενετών το 1714, βρίσκεται ενσωματωμένο υπόλειμμα γωνίας αρχαίας τειχοδομίας σε ανισόδυμο ορθογώνιο σύστημα χωρὶς λειασμένη επιφάνεια και χωρὶς συνδέσμους. Οι διαφορετικοί δόμοι κυμαίνονται από 35 μέχρι 55 εκ., και τα μήκη φτάνουν, στους λίγους πλέον πωρόλιθους που διατηρούνται, στα 87 και 106 εκ. για τους δύο μεγαλύτερους. Η ακατέργαστη επιφάνεια και η προχειρόπτητα στην εναλλαγή μικρών και πολὺ μεγαλών μελών συντγρούν για μια χρονοδόγηση στα τέλη της ελληνιστικής και τις αρχές της ρωμαϊκής περιόδου, δηλαδή στον 20-10 αιώνα π.Χ.

Στο δυτικό τείχος, πίσω ακριβώς από το ανάλγημα, βρίσκεται τμήμα αρχαίας τειχοδομίας σε ανισόδυμο ορθογώνιο σύστημα χωρὶς συνδέσμους. Επικαταύν κυρίως δύο μεγεθή δόμων, 20 και 26 εκ. αντίστοιχα, αρκετά ώμας μελλέχουν μικρότερο δόμο. Πρόκειται για τη μοναδική αρχαία τειχοδομία της Μεθώνης σε θέση πρώτης χρήσης που δεν είναι από πορώλιθο αλλά από σκληρό λευκό ασβεστόλιθο, και που έχει συνδετικό ασβεστοκονίαμα, μαζί με σφρινγμένες πεπλατυσμένες πέτρες στην αρχική τους θέση για την ενίσχυση των αρμών. Προσεκτικά σκαλισμένα ανοίγματα σε ορισμένα σημεία του τείχους δείχνουν ότι χρησιμεύσαν μάλλον για τη στριμού καπισιού μηχανισμού. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά δίνουν ρωμαϊκή ταυτότητα στο τείχος, αλλά είναι πολύ πιο επιμελημένης εργασίας από ό,τι η προηγούμενη κατασκευή. Γνωρίζοντας ότι ο Τραίανδος, αυτοκράτορας την περίοδο 98 ως 117, παραχώρησε ειδική πολιτική και διοικητική αυτοτέλεια στη Μεθώνη¹⁴ και ότι τα καταγραμμένα ρωμαϊκά νομίσματα Μεθώνης αντίκουν στην περίοδο 193-217 μ.Χ., τότε το συγκεκριμένο τείχος πολύ πιθανόν να χρονολογεύεται στον 2ο αιώνα μ.Χ.

Κάθετα στον σύγχρονο λιμενοβραχίονα της Μεθώνης υπάρχουν υπολείμματα του αρχαίου μώλου σε δύο παράλληλους δόμους, μέσα στη θάλασσα, από πωρόλιθο ανοιχτόχρωμης ώχρας,

5. Το μεγάλο δυτικό τείχος της Μεθώνης, περίπου 250 π.Χ., σε ισοδέμο ορθογώνιο σύστημα χωρὶς συνδέσμους. Αποτέλεσε την οχύρωση που αποδόρουμε το 229 π.Χ. του Μάλιους πειρατές από το να επιπλέον αμέων στο κάστρο, και περιένεν μέχρι να παρασύρουν με δόλο τους Μεθωναίους εκτός τειγών.

6. Εσωτερικό ανατολικό τείχος της Μεθώνης, κτισμένο ίσως πριν από το 1209 που περιήλθε σε ενετική διοίκηση, και για το οποίο η χρυσομούσιηγκαν μάλλον αρχαία τείχους ισθίουσαν ορθογώνιου συστήματος σε δεύτερη χρήση. Οι απές δεν αποτελούν σημόδια αρχαίων συνδέσμων, όπως πιστεύεται, αλλά ανοίγοντα για την τοποβέτηση δοκαριών και τη δημιουργία σκέπαστρου κατά τον Μεσαίανα.

που ο χρόνος και το νερό της θάλασσας μαύρισαν εξωτερικά, και με ύψος δύομισι 64 εκ. (± 3 εκ.). Για το λιμάνι της αρχαίας Μεθώνης υπάρχει μελέτη που έκανε ο αρχιτέκτονας Νίκος Λιανός¹⁵. Μια μονοκόμματη αράβδωτη κολόνα από ωραιό λευκό μάρμαρο, ενσφηνωμένη στο σημείο τομής αρχαίου και σύγχρονου μάλου, είναι μάλλον βυζαντινής προέλευσης.

Εκτός από τα προηγούμενα δέκα σημεία με τημίματα αρχαίας τειχοδομίας στην αρχική τους θέση, υπάρχουν διάσπαρτα αρχαϊκά μέλη σε δεύτερη ή τρίτη χρήση. Το μεγαλύτερο μέρος του εσωτερικού ανατολικού τείχους, χτισμένο ίσως πριν από το 1209 που οι Ενετοί εγκαταστάθκαν στη Μεθώνη, αποτελείται από πωρόλιθους αρχαϊκας τειχοδομίας σε μεταγενέστερη θέση χρήσης, σύστημα ισόδομο ορθογώνιο και μικρές πέτρες ανάμεσα στους αρμούς χωρίς κονίαμα (εἰκ. 6). Η

σύσταση και ο τρόπος λείανσης του πώρου είναι όπως του τετράγωνου πύργου στο λιμάνι (εἰκ. 4), αλλά με μικρότερο δώμα και πολύ μεγαλύτερα μήκη: ο δύμας του πύργου είναι 69 εκ. (± 3 εκ.) ενώ του τείχους 43 εκ. (± 4 εκ.), και τα μήκη μελών του πύργου είναι είτε από 84 μέχρι 120 εκ. είτε από 29 μέχρι 40 εκ., ενώ του τείχους από 70 μέχρι 152 εκ. Η εντυπωσιακά διαφορετική αναλογία ύψους-μήκους των μελών στις δύο κατασκευές (για τους δύομισι μέχρι τη μεσητή 1/1,5 στον πύργο και 1/2,6 στο τείχος) με κάπει να πιστεύων ότι προέρχονται από διαφορετικές εποχές, και τα ιδιαίτερα επιμήκη μέλη του τείχους πρέπει να είναι προγενέστερα από τα άλλης αναλογίας μέλη του πύργου που χρονολογούνται στα μέσα του 3ου αιώνα π.Χ. Όπως οι πωρόλιθοι του πύργου σε πρώτη χρήση, έτσι και οι επαναχρησιμοποιημένοι πωρόλιθοι του τείχους δεν έχουν συνδέσμους. Τα σημάδια που ορισμένοι θεωρούν ως ανοίγματα συνδέσμων¹⁶ βρίσκονται σε σημεία των μελών που ήταν αδύνατα να τα συνέδαν, είναι στην ίδια οριζόντια ευθεία επι του τείχους, και στην πραγματικότητα ανοίγονται στον Μεσαίανα για την τοποθέτηση δοκαριών και τη δημιουργία σκέπαστρου καθέτα στο τείχος.

Στο μέσον της ανατολικής πλευράς, στην κορυφή, στη βόρειας πλευράς και στη βόρεια γωνία του προμαχώνα Loredan, υπάρχουν αρχαϊκά μέλη προερχόμενα από ισόδομο ορθογώνιο σύστημα τειχοδομίας σε πωρόλιθο δύμα 40 εκ. (± 7 εκ.), χωρίς σημάδια από συνδέσμους, ή ίντι από οκουμέρι. Η σύσταση του πωρόλιθου –όπως επιβεβαίωσε και νυχτερινή εξέταση που έκανα με υπερώδη ακτινοβολία– είναι η ίδια για τη βόρεια ανατολική τιμή της κορυφής, τη βόρειας πλευράς και τη βόρεια γωνία, και διαφορετική για την ανατολικό τιμή της κορυφής και την ανατολική πλευρά που έχουν πωρόλιθο ίδιας σύστασης με το

7. Ιωνικό κιονόκρανο πυκνού ρωμαϊκής περιόδου, προερχόμενο μάλλον από αναθηματικό ή ταφικό μνημείο. Εντοπίστηκε στο πλαίσιο της παρουσίας μελέτης, και αποτελεί την πλέον καλοσωριθμητη μορφοποίηση από την άρχια έχει βρεθεί μέχρι σήμερη στη Μεθώνη. Και μόνον αυτό το γεγονός καθιστά αναγκαίο μια αρχαιολογική ανασκαφή στην ακρόπολη του κάστρου.

υπόλειμμα γωνίας αρχαίας τειχοδομίας σε πρώτη θέση χρήσης στην ανατολική κατάληξη του προμαχώνα. Η βόρεια γωνία του προμαχώνα, όπως ορθά μου τόνισε η αρχαιολόγος Ιωάννα Αγγελοπούλου, αποτελεί τουρκική προέκταση, γεγονός σημαντικό δύο δείχνει χρήση του ίδιου αρχαίου οιλού σε διαφορετικές εποχές.

Στη γωνία του αναλημματικού τείχους, που χτίστηκε από τους Ενετούς μπροστά από τον προμαχώνα Βεντβο το 1494-1498¹⁷, υπάρχουν πολλά αρχαία μέλη ιστοδόμου ορθογώνιου συστήματος τειχοδομίας σε πιωρόλιθο δύμου 40 εκ. (± 7 εκ.) και ίδιας σύστασης με τους αρχαίους πιωρόλιθους του προμαχώνα Loredan, χωρίς σημάδια από συνδέσμους ή ίχνη από σκουριά. Οι Ενετοί και οι Τούρκοι λάβευαν μερικές φορές μεγάλους πιωρόλιθους για την ενίσχυση γωνιών κατασκευών τους με τρόπο που θυμίζει αρχαίο μέλος (εικ. 8, 9). Εντούποις στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν μπορεί να συμβαίνει κάτι τοιού. Δεν είναι δυνατόν το 1494-1498 οι Ενετοί, το 1714 πάλι οι Ενετοί και τον 18ο αιώνα οι Τούρκοι να λέξευαν με τον ίδιο τρόπο, στο ίδιο σχήμα, στο ίδιο ύψος δύμου και με την ίδια ποιοτητα πιωρόλιθου ορθογώνια μέλη για την ενίσχυση σχυρώσεων διαφορετικής φύσης και διαφορετικών εποχών. Τα αρχαία μέλη σε μεταγενέστερη χρήση στην ανατολική πλευρά του προμαχώνα Loredan είναι ίδιας σύστασης αλλά διαφορετικής ομίλευσης από το υπόλειμμα σε πρώτη θέση χρήσης του 2ου-1ου αιώνα π.Χ. στην ανατολική κατάληξη του προμαχώνα. Τα αρχαία μέλη σε μεταγενέστερη χρήση στη βορειοανατολική και βόρεια πλευρά του προμαχώνα και στο αναλημματικό τείχος μπροστά στον προμαχώνα Βεντβο, ίδιας μεταξύ τους σύστασης και επιμελούς λάξευσης, πρέπει να προέρχονται από αρχαίο τείχος παλαιότερο, ίσως του 3ου αιώνα π.Χ.

Στην αποθήκη του κάστρου φυλάσσονται τέσσερα αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη. Ένα τιμήμα

γείσου, ένας σπόνδυλος ημικίνωνα διαμέτρου 31 εκ. με 10 ραβδώσεις, ένας άλλος σπόνδυλος ημικίνωνα διαμέτρου 35 εκ. με 11 ραβδώσεις, και ένας στενόμικρος σπόνδυλος βάσης ημικίνωνα με 9 βαθύτερης κοιλότητας ραβδώσεις και διάμετρο στο άνω τιμήμα του 23 εκ. και στο κάτω τιμήμα του 26 εκ., όπου διατηρεί και μέρος του ημικυλικού αιλακά βάσης. Η πεπλαταυμένη μορφή της διαχωριστικής γράμμωσης, το πλάτος των ραβδώσεων, ο σχετικά τονισμένος βαθμός κοιλότητάς τους και ο αριθμός τους ως προς τη διάμετρο του ημικίνωνα συνηγορούν για το οποίο πρόκειται για ιωνικό ρυθμό και στους τρεις σπόνδυλους. Τα ιλικά των τεσσάρων μελών είναι ο ίδιος πιωρόλιθος για τους δύο σπόνδυλους, διαφορετικός πιωρόλιθος για το σπόνδυλο βάσης, και μάρμαρο για το γείσο. Επειδή με εξαιρέσεις αυτό το γείσο, όλα τα αρχαία μέλη που για την ώρα βρέθηκαν στο κάστρο της Μεθώνης είναι από πιωρόλιθο, μάλλον πρόκειται για μαρμάρινο γείσο ρωμαϊκής, ίσως και βυζαντινής περιόδου. Κάποια υπολειμματα μαρμαρινών διακοπτικών μοτίβων που φυλάσσονται στην αποθήκη του κάστρου είναι σαφώς άλλα βυζαντινής και άλλα ενετικής τεχνοτροπίας.

Θαμμένα μέσα σε μπαζώματα του δυτικού τείχους βρίσκονται έξι αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη. Ένα με προσδιορίσιμο αρχιτεκτονικό μέλος με δύμη 39 εκ., δύο σπόνδυλοι ημικίνωνα διαμέτρου 38 εκ. με 11 ραβδώσεις και μεγάλο τιμήμα τούχου πάχους 34 εκ., δύο συνεχόμενα μέλη με δύμη 60 εκ. ομίλευμένα με κοινό άνοιγμα υποδοχής για άλλο μέλος και με πλάτος της πλευράς του κοινού ανοιγμάτος 29 εκ., και μια βάση με λαξευμένη υποδοχή και οπή σύνδεσης πιβάνων για το άγαλμα. Ο δύμος της βάσης είναι 40 εκ., το πλάτος της σχεδόν τετράγωνης υποδοχής 39 εκ., και το βάθος της 5 εκ. Και τα έξι μέλη αποτελούνται από πιωρόλιθο ίδιας σύστασης, κοπτής και ομίλευσης, και παρουσιάζουν κοινό βαθμό φθοράς, ενώ τα χαρακτηριστικά των ραβδώσεων

8. Εσωτερικό τείχος που διαχωρίζει την παλιά σχυρωμένη πόλη από το φρούριο. Καροσκευάστηκε από τους Τούρκους κατά την πρώτη Τουρκοκρατία της Μεθώνης 1500-1686, χρησιμοποιώντας και αρχαία αρχιτεκτονικά μέλη που είναι αιδενόνταν σε ορίμο από την πόλη προς την πυρπόλαιοθή περιπόλαιοθή.

9. Ο καταρρευτικός αποκαλυπτός - πύργος του Βαλαρδένου.
Κατεστενάκης από τους Ενετούς το 1707-1715 επώνυμο απο ναυτολικό τείχος της Μεθώνης και σε σημείο που κυριαρχεί στο παλιό λιμάνι του κάστρου, πιθανότα για τον μιχανικό τρόπο φόρτωσης-εκφόρτωσης εμπορευμάτων.

συνηγορούν για το γεγονός ότι πρόκειται για ιωνικό ρυθμό.

Μαζί με αυτά τα έξι μέλη, των οποίων η θέση ήταν ήδη γνωστή στους αρχαιολόγους, εντοπίσα στο ίδιο σημείο ένα ιωνικό κιονόκρανο ημικίονα, εύρημα προς το παρόν μοναδικό για τη Μεθώνη (εικ. 7). Με 9 ραβδώσεις, διάμετρο μαζί με τις γραμμώσεις των ραβδώσεων 27 εκ., διάμετρο στεφάνης 31 εκ., και σμιλεύμενό σε πυρολίθι ίδιας σύστασης με τα προηγούμενα έξι μέλη, αλλά με τέχνη ασυγκρίτιμη μεγαλύτερη από ό,τι άλλο αρχαιό έχει μέχρι σήμερη βρεθεί στο κάστρο, αποτελεί μια ανεκτίμητη μαρτυρία για την αρχιτεκτονική καλαισθησία της αρχαίας Μεθώνης. Το γεγονός ότι οι δύο έλικες έχουν μία μόνο πλήρη περιπλήξη, ενώ στην αρχαία Ελλάδα είχαν δύο και μερικές φορές τρεις πλήρεις περιπλήξεις, καθώς και το ότι το χαμηλότερο σημείο των έλικων είναι στο ίδιο ύψος με τον αστράγαλο, ενώ από τον δύο ως τον 2α αιώνα π.Χ. στα ιωνικά κιονόκρανα της κυρίων Ελλαδών, της Κάτω Ιταλίας και της Ιωνίας κατεβαίνει πολύ κάτω, δείχνουν ότι προκειται για ρωμαϊκό κιονόκρανο. Ο λίτος αλλά καλαισθητός τρόπος σμίλευσης των αιστραγάλων, όπως είναι τα έλικων, της προέκτασης του πολύ καλά σωζόμενου κέρατος πίσω από την έλικα, της στεφάνης, του τονισμού των ραβδώσεων, και της απολυτής λειανσής της πισιά πλευράς με τον ελαφρό προεξέχοντα οδηγό για την αρμολόγηση στον ημικίονα, παραπέμπουν σε μια τέχνη που συναντάται στα μεγάλα πολιτιστικά κέντρα της αρχαίας εποχής, κάτι που δεν ήταν η Μεθώνη. Και μόνο αυτό το γεγονός καθιστά αναγκαία μία αρχαιολογική ανασκαφή στο ύψωμα του κάστρου.

Οι ημικίονες, κολόνες ενωματωμένες στο κτίσμα με το μισό τήμα τους σμιλεύμενό ραβδώτα να προέχει ημικυκλικά του τοίχου, άρχισαν να χρησιμοποιούνται νωρίς στην αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική ναών. Ο ναός του Δία στον Ακράγαντο Σικελίας (500-470 π.Χ.), ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα, αποδύδομενος στον Ικτίνο, στις Βάσεις Φιγαλείας (430-410 π.Χ.) και ο

ναός της Αλέας Αθηνάς από τον Σκόπια στην Τεγέα Αρκαδίας (370-350 π.Χ.), τρία από τα λαμπρότερα δείγματα της αρχιτεκτονικής ναών, διαθέτουν ημικίονες. Αργότερα, στα κάποιες περιπτώσεις, όπως στα ταφικά μνημεία της Βερίνας, παραπρέπειται η χρήση ημικίονών: τάφος «Ευριδίκης» (350-340 π.Χ.), τάφος «Φιλίππου» (336 π.Χ.), τάφος «Ρωμαίου» (περ. 300 π.Χ.), τάφος «πολιτιστικού κέντρου» (περ. 290 π.Χ.). Παρ' όλα αυτά, ο ημικίονας παρέμεινε η σπάνια εξαίρεση σε σχέση με τον κίονα στην αρχαία Ελλάδα. Από τον 1ο αιώνα π.Χ. και μετά, οι ρωμαϊκοί έκαναν χρήση συχνάτερα σε γενικότερη ένταση της ημικίονα σε ψευδοπεριπέτερους ναούς και σε δημόσια κτίρια, όπως βουλευτηρία, αγορές και θέατρα, συμφωνώς με τα πολύτιμα γραπτά του ρωμαϊκού αρχιτεκτόνου και μηχανικού Βιτρόπιου¹⁸. Ωστόσο, ούτε στη ρωμαϊκή αρχιτεκτονική ο ημικίονας πρόκειται να υποτακταστήσει τον κίονα σε γενική χρήση. Το ότι ο ημικίονας αρχαιών ελληνικών ναών εμφανίζεται σε λίγες περιπτώσεις πρωτοποριακών αρχιτεκτόνων, και στη συνέχεια πειριστότερο σε όλα κτίσματα και όχι σε ναούς, είναι σημαντικό για τον εντοπισμό της αρχιτεκτονικής προέλευσης των σπουδώνων και του κινόκρανου ημικίονών της Μεθώνης.

Ο Παυσανίας, στην περιγραφή της για τη Μεθώνη, αναφέρει ένα ναό της Ανεμωτίδας Αθηνάς και ένα ιερό της Άρτεμης, χωρὶς να δίνει τοπογραφικές και αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες¹⁹. Ο ναός της Ανεμωτίδας Αθηνάς θα πρέπει να βρισκόταν, λόγω ονόματος αλλά και ως σημαντικότερο από το ιερό της Άρτεμης, στο ψηλότερο σημείο της Μεθώνης: πρόκειται για ένα ύψωμα σαν ακρόπολη στη βόρεια πλευρά, ακριβώς πισω από τον προμαχώνα Βεττό, όπου ο αέρας γίνεται ασυνήθιστα πιο βιασός απ' ό,τι σε οποιδήποτε άλλο σημείο του κάστρου. Αυτό δεν σημαίνει ότι το ιερό της Άρτεμης θα ήταν μακριά. Πολύ πιθανόν να βρισκόταν σε κάποιο σημείο της ίδιας ακρόπολης, αλλά σε υποδέστηρη θέση ως προς την κυριότητα που θα κατέχει ασφαλώς η Αθηνά σαν Ανεμωτίδα. Εάν μάλιστα το ιερό της Άρτεμης είχε κτιστεί μετά το ναό της

Αθηναίς, τότε είναι σχέδιον βέβαιο ότι θα βρισκόταν στο χώρο της ακρόπολης ώστε, ως απλό ιερό, να αναδειχθεί περισσότερο χάρη στην αιγάλη του λόφου που ο ναός της Αθηνᾶς είχε ήδη αναδειχθεί ως το κατεξοχήν λατρευτικό χώρο της Μεθύνης: όπως είχε συμβεί με το ναό της Παρθένας Αθηνᾶς και το ιερό της Βραυρώνιας Αρτέμης στο βράχο της Ακρόπολης στην Αθήνα.

Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία αυτά, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι αυτά τα ματαζύματα με τα αρχαία μέλη αποτελούν έρεσιμα του δυτικού τείχους στη βάση του εν λόγω υψηλών, και ότι τα αρχιτεκτονικά μέλη, ειδικότερα τα βαριά, επαναχρησιμοποιούνταν για άλλο σκοπό στο ίδιο ή κοντινό σημείο της θέσης της πρώτης χρονις, τότε τα έξι αρχιτεκτονικά μέλη μάλλον προέρχονται από το ναό της Ανεμοπτίδας Αθηνᾶς ή από το ιερό της Αρτέμης που ο Παυσανίας αναφέρει το 160 μ.Χ. περίπου. Η εποχή αυτών των μελών, λόγω της μορφής των σπουδώντων ημικύκλινων, μάλλον ήταν η ρωμαϊκή, και ως πιθανότερο κτίσμα προέλευσης τους θεωρώ το ιερό της Αρτέμης, αφενός διότι ο ναός της Αθηνᾶς προϋπήρχε των Ρωμαίων με άγαλμα που οι κατοίκοι υποστήριζαν ότι ήταν ανάδημα του Διομήδη (κάπι του δεν σημαίνει ασφαλώς ότι ο ναός ήταν τόσο παλαιός, αλλά ότι ήταν προηγούμενος της ρωμαϊκής εποχής), και διότι ναός, ως πιο επιμελημένος από κάποιο ιερό, είχε περισσότερες πιθανότητες να διαθέτει κίνες αντί για ημικύκλινες: αφετέρου διότι οι Ρωμαίοι αντιγένεραν συχνότερα λατρευτικά μνημεία για τον Άρη, την Αφροδίτη, τον Απόλλωνα και την Αρτέμην πάντα για την Αθηνά. Στην πρεπτώποτη που οι σπουδούλοι των ημικύκλινων προέρχονται από το ιερό της Αρτέμης, τότε θα επροκειτο για φευδοπεριπτέρο κτίσμα ρωμαϊκού ρυθμού, μάλλον ρωμαϊκής εποχής. Σε δόθ. αφορά το λίπο αλλά εωφερτικό ιωνικό κοινόκρατο ρωμαϊκού ημικύκλινα, πρέπει να προέρχεται από αναθηματικό ή ταφικό μνημείο που θα βρισκόταν στην ίδια ακρόπολη.

Στην πρώτη και δεύτερη έπαλξη στην κορυφή της ακρόπολης, πίσω από τον προμαχώνα Βεμβο, βρίσκονται ενσωματωμένα σε μεταγενέστερη χρήση συνολικά 26 ορθογώνια αρχιτεκτονικά μέλη σε πωρόλιθο ίδιαν συστάσης και κοπής, τα οποία ανήκουν σε δύο δύομίς, 29 εκ. (\pm 4 εκ.) και 58 εκ. (\pm 5 εκ.). Λίγο χαμηλότερα στο ίδιο τείχος, στην περιπέτη και έπαλξη, βρίσκονται ενσωματωμένα μάλλον 34 ορθογώνια αρχιτεκτονικά μέλη ίδιου πωρόλιθου με τα προγονούμενα, και με εντυπωσιακή ακρίβεια δύομίς 22 εκ. (\pm 2 εκ.). Μπροστά στο εσωτερικό διαχωριστικό τείχος του κάστρου, και στον περιβόλο κοντά στην πύραμεδην πυριτιδοπάθηθη (εικ. 8), βρίσκονται συσσωρευμένα σε μορφή ξερολιθίας δεκάδες αρχιτεκτονικά μέλη που οι εργάτες συγκέντρωσαν από την άλη πλευρά του εσωτερικού τείχους στον εσωτερικό περιβόλο. Αυτά τα μέλη φέρουν συμβολεμένες εσοχής υποδοχής για άλλα μέλη, αποτελούνταν από τον ίδιο πωρόλιθο με αυτού των αρχαίων μελών των επάλξεων και έχουν εντυπωσιακά σταθερό δύομίς 22 εκ. (\pm 2 εκ.). Όλα αυτά τα αρχιτεκτονικά μέλη των επάλξεων και τα συσσωρευμένα στο έδαφος σε μορφή ξερολιθίας προφανώς δεν ανήκαν σε αρχαίο τείχος αλλά σε αρχαίο τοίχο κτίριου του χώρου της ακρόπολης.

Ενσωματωμένα στο εσωτερικό διαχωριστικό τείχος στην πλατζά του κάστρου βρίσκονται ορθογώνια αρχιτεκτονικά μέλη πολλαπλασιασθέντα από την πυλή αυτού του τείχους προς τη δυτική κατάληξη του (εικ. 8). Το συγκεκριμένο εσωτερικό τείχος που διαχωρίζει το φρούριο, δηλαδή τον κατεξοχήν στρατιωτικό χώρο της Μεθύνης, από το υπόλοιπο κάστρο, κιτσίτηκε από τους Τούρκους στο διάστημα της πρώτης Τουρκοκρατίας, 1500-1686. Το στοιχείο που επιπρέπει με παρόμια χρονολόγηση είναι η ύπαρξη τριών σκαλιστών ενετικών λιονταριών ως οικοδομικού υλικού στη βάση του τείχους. Τα ένα από τα λιοντάρια έχει επιγραφή με χαραγμένο το έτος 1400 και τα άλλα δύο χρονολογούνται από τον τύπο τους στον 15ο αιώνα. Εάν, όπως έχει υποστηριχθεί, οι Ενετοί είχαν ήδη δημιουργήσει εσωτερικό διαχωριστικό τείχος στην πρώτη Ενετοκρατία (1209-1500), το οποίο οι Τούρκοι ενδυνάμωσαν αργότερα, δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρχουν στη θεμελίωση του τείχους ενετικά γλυπτά σε δεύτερη χρήση, σκαλισμένα τον 15ο αιώνα για διοικητικά κτίρια και οχυρώσεις των Ενετών. Τα αρχαία ορθογώνια μέλη ενσωματωμένα στο εσωτερικό τείχος έχουν δύομίς 32 εκ. (\pm 4 εκ.) και πωρόλιθο διαφορετικό από αυτόν των αρχαίων μελών των επάλξεων και της ξερολιθίας. Προέρχονται όχι από τούχο αρχαίου κτίσματος αλλά από αρχαίο τείχος πιθανότατα από το περιμετρικό αρχαίο τείχος στη βάση της ακρόπολης που επισημάνει ο ενετικός χάρτης του Coronelli στα τέλη του 17ου αιώνα με τα προτεινόμενα έργα ενίσχυσης του Gianic²⁰.

Συμπερασματικά, τα αρχαία μέλη της Μεθύνης σε μεταγενέστερη θέση χρήστης προέρχονται: τα μεν που βρίσκονται στο εσωτερικό ανατολικό τείχους από το ίδιο αρχαίο τείχος, όσα είναι στην ανατολική πλευρά του προμαχώνα Loredan από δεύτερο αρχαίο τείχος, όσα είναι στη βορειοανατολική και βόρεια πλευρά του ίδιου προμαχώνα και στο ανάλημμα μπροστά στον προμαχώνα Βεμβο από τρίτο αρχαίο τείχος, τα ενσωματωμένα στο εσωτερικό διαχωριστικό τεί-

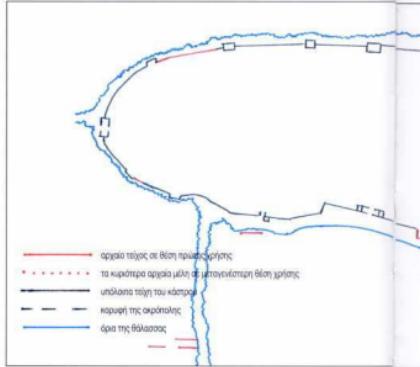
10. Η κατοχηρηστικά αποκλόμενη «στήλη του Μορφών». Στηήθηκε το 1493 από τον κυβερνήτη και προβλεπτή Μεθύνης Pietro da Canai με την ευκαιρία ολοκλήρωσης έργων που είχε ξεκίνησε το 1485, με εντολή του δούχου Giovanni Mocenigo, ο κυβερνήτης και προβλεπτής Μεθύνης Francesco Bragadin.

χος της riazza από τέταρτο αρχαιό τείχος, τα μέλη που είναι ενσωματωμένα στις επάλξεις πίσω από τον προμαχώνα Βεντού και συσύνθετα μένα σε ξερολιθιά κοντά στην πυριταδόποθηκή από το ίδιο κτίριο, τα έξι μέλη του μπαζώματος με δύο σπονδύλους του ίδιου ψευδοπειρούτιου από δεύτερο κτίριο (ίσως το ierop της Άρτεμης), από τρίτο κτίριο οι δύο σπόνδυλοι της αποθήκης διαφορετικών ψευδοπειρούτων (ίσως από μνηκίνα του τοίχου πρόσωπήμονα ένας σπόνδυλος και από ημικίνα του τοίχου πιευράς του ίδιου κτίριου ο άλλος σπόνδυλος), από τέταρτο κτίριο ο σπόνδυλος βάσης της αποθήκης, και από πέμπτο κτίσμα (μάλλον αναθηματικό ή μηνιγγείο) το κινούρανο.

Ο εντοπισμός των αρχαίων μελών σε διάφορα σημεία της Μεθώνης πρέπει να γίνεται με προσχή διότι οι Ενετοί και οι Τούρκοι συμένουν μεγάλους πυρώλιθους που σε πρώτη ματαί θυμίζουν αρχαίους. Στο εν λόγω διαχωριστικό τείχος (εικ. 8) αρκετοί «αρχαιόμορφοι» πωρόλιθοι της πύλης και του τοίχου είναι συμένευμένοι από τους Τούρκους. Τα αρχαία ορθογώνια μελή έχουν εντελώς λειασμένη την επιφάνεια τους που ο χρόνος αρχίζει να καθιστά στοιχηγώδη, ενώ τα τουρκικά ορθογώνια μελή, σε ίδιου πυρώλιθο και σχεδόν ίδιες διαστάσεις, έχουν επιφάνεια δουλεμένη με τεβαλίδικο. Για το κάστρο της Μεθώνης η λανθασμένη απόδοση κατασκευών δεν είναι κάτι νέο. Ο «πύργος του Βιλλαρδούνου» και η «στήλη του Μοροζίνι» αποτελούν τα δύο γνωστότερα παραδείγματα.

Μια παράδεινη για οχύρωση κατασκευή βρίσκεται επί της ανατολικής γραμμής του τείχους, που καταρχηστικά αποκλείται «πύργος του Βιλλαρδούνου» (εικ. 9). Ακόμη και αν σταυροφόρος φράγκος πρίγκηπας Geoffroi Villehardouin, που για τη διετία 1204-1206 κατέλαβε τη Μεθώνη σε βάρος της Βενετίας, είχε προλάβει να κτίσει κάτι σε ένα κάστρο ερειπωμένο από τον προηγούμενο αώνα από τους Ενετούς και τους Νορμανδούς διότι έγινε άντρο πειρατών, τίποτα στην αρχιτεκτονική αυτού του «πύργου» δεν παραπέμπει στην εποχή της Φραγκοκρατίας. Δεν μπορεί επίσης να είναι μια αμυντικά αποτυγχημένη και ξήροχτη κατασκευή των Τούρκων, σαν έυκολος στόχος για το πυροβολικό, όπως χαρακτηρίστηκε²¹. Οι ορθογώνια συμένευμοι πωρόλιθοι που ενισχύουν τις γωνίες (οι οποίοι μιαδίσκων να είναι αρχαιοί, αλλά δεν είναι), τα γείσα, και τα πολύ χαρακτηριστικά τόξα στα εσωτερικά ανοιγμάτα είναι έργα των Ενετών. Σε αυτή τη θέση, χάρτες αγνώστου στην τέλη του 17ου αιώνα²² και του Francesco Grimaldi το 1706²³, εμφανίζουν πύργο με επάλξεις. Αντίθετα, χάρτης του 1731²⁴ δείχνει σε αυτή τη θέση κατασκευή με ανοιγμά προς τη θάλασσα, όπως είναι σήμερα. Η μορφή των γείσων, ακριβώς ίδια με το γείσο της πύλης του κάστρου που έγινε το 1714, χρονολογεί αυτό το κτίριο στο 1707-1715. Η στρατιωτικά εκτεθεμένη θέση και το πρακτικά ανεξήγητο σχήμα μπορούν να εμρινθεύνων ως εξής: κτισμένη ακριβώς επάνω στο τείχος που κυριαρχεί στο κεντρικότερο σημείο του παλιού λιμανίου, ανάμεσα στις πιλές San Marco και Mandracchio όπου άφαντα τα καράβια, και χαρακτηρίζεται από υπερβολικά μεγάλα τοξώτα ανοιγμάτα και προς το εσωτερικό της

πόλης, αυτή η κατασκευή μάλλον εξυπηρετούσε τη φόρτωση και την εκφόρτωση των πλοίων. Μπορεί την εποχή κατασκευής της το λιμάνι να μην είχε πλέον την πολιά του χωριτζικότητα, ωστόσο εξακολουθούσαν να σταθμεύουν πλοία. Στα τέλη του 15ου αιώνα, εποχή αιγκής του λιμανίου, η Μεθώνη δεσχάτων συγχρόνως 7-8 γαλέρες, το 1671 συγχρόνως 2-3 γαλέρες, και το 1722 ένα μικρό σκάφος²⁵. Δεν θα πρέπει εντούτοις να διαφένει της προσοχής μας ότι με το πέρασμα των αιώνων το εμπόριο προπτιμούσε, για να κερδίσει χώρο, τις μικρότερες συσκευασίες που με την εξέλιξη γίνονταν βαρύτερες,

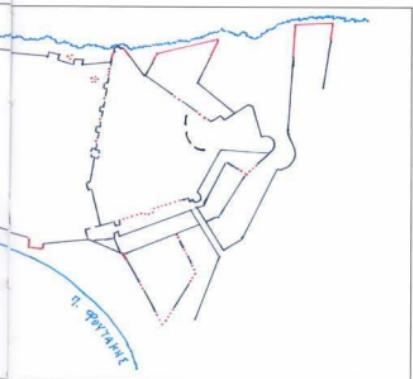

Έτσι, αυτό που είχε σημασία, ακόμη και σε εποχή που τα μεγαλύτερα καράβια δεν μπορούσαν πλέον, λόγω προσχώσεων, να αράδουν στο λιμάνι της Μεθώνης, ήταν να βρεθεί ένας πρακτικός, μηχανικός τρόπος φόρτωσης-εκφόρτωσης εμπορευμάτων μικρότερων διαστάσεων αλλά διυπσταχτού βάρους στην πλάτες των ανθρώπων και των ζώων. Αυτό το ρόλο έγινε την εντύπωση ότι έπαιξε το συγκεκριμένο «αλλοκότο», «αποτυχημένο» και «άχρηστο» τις παραστάσεις του Εμπορίου²⁶.

Σε ό,τι αφορά τη «στήλη του Μοροζίνι» (εικ. 10), έχει αποδοθεί από άλλους στον Francesco Morosini²⁷, από άλλους στον Francesco Bevenuto²⁸, και από άλλους στον Francesco Br.²⁹. Μια προσεκτική ψηλάργηση της μιασφράμενης επιγραφής του κιονόκρανου την ημέρα, μια ανάγνωση της υπό υπεριωδή ακτινοβολία τη νύχτα, και μια συλλογή στοιχείων από διηγήσεις πειρηγώντων και από καταλόγους ενετών αξιωματούχων στα αρχεία της Βενετίας³⁰, μου επέτρεψαν την αρχιλόγητη ταύπιση: η κολόνα σε κοκκίνιο γρανίτη, προερχόμενη από παλαιότερο μνημείο, στηθήκε στη μεγάλη πλατεία του κάστρου το 1493 από τον κυβερνήτη και προβλεπτή Μεθώνης Pietro da Canal με την ευκαιρία ολοκλήρωσης έργων. Το κιονόκρανο, που σημειεύθηκε το 1493 για την ανέγηση αυτού του μνημείου, φέρεται στη δυτική πλευρά του τον φθαρμένο ωμερού του Pietro da Canal, στην ανατολική το λέοντα της Βενετίας,

και γύρω από τον άβακα επιγραφή που αναφέρει, ως ανάμεσα στα άλλα, το υπόλειμμα του ονόματος Fr. Br., δηλαδή τον κυβερνήτη και προβλεπτή Μεθώνης Francesco Bragadin ο οποίος το 1485, με εντολή του δούχη Giovanni Mocenigo, έσκινησε μια σειρά σημαντικότατων έργων στο κάστρο που οκτώ χρόνια αργότερα ο Pietro da Canal ολοκλήρωσε και γιόρτασε με τη στήλη του 1483. Η ορθή λοιπόν ονομασία του μνημείου είναι «στήλη του Canal».

Τα υφιστάμενα σημεία αρχαίας τειχοδομίας στο κάστρο της Μεθώνης εμφανίζονται ως εξής στο συνολικό σχήμα του κάστρου:

Η αρχαιολογική σκαπάνη μόλις τώρα άρχισε το επίπειρο έργο της στη Μεθώνη. Σε ό,τι αφορά μάλιστα την αρχαία εποχή, η ανασκαφή της ακρόπολης, η οποία ακόμη δεν υφίσταται ούτε ως προστική, θα πρέπει να αποκαλύψει τουλάχιστον βάσεις αρχαίων κτισμάτων, πιθανών και μεγάλυτερα τμήματά τους. Σε θέσεις αρχικής ή δευτερης ήρθσης στα μεσαιωνικά τείχη του κάστρου βρίσκονται μέλη κυρίως αρχαίων τειχών και λιγά μέλη αρχαίων κτηρίων. Αφού σε εκκλησίες και σπίτια κοντά στη Μεθώνη δεν φίνονται να υπάρχουν πολλά επαναχρησιμοποιημένα τμήματα αρχιτεκτονικών μελών από αρχαία κτίρια, και η περιοχή είναι μακριά από μεγάλο αστικό κέντρο που θα είχε μπει στον περιαριθμό να χρησιμοποιήσει αρχαία μέλη της Μεθώνης για οικοδομικό υλικό, τότε τούλαχιστον μερικά από αυτά τα τμήματα γλυπτών, κιόνων, παραστάσων, επιστυλών, γείσων, θρηγών και τοίχων κτηρίων θα βρίσκονται θαμένα στην ακρόπολη, μαζί με πολλά νομίσματα. Το άμφορο ιωνικό κιονόκρανο, που ανακαλύφθηκε στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, δινει μια πολύ κολακευτική εικόνα για την καλαισθησία της αρχαίας Μεθώνης. Είθε να δώσει και μια άθηση για ανασκαφή επιχειρήσης. Η οφελή πρώτη της αρχαίας πολιτιστική κληρονομιά είναι ανιπολόγιστη· η βεβήλωση που υπέστη, μεγάλη η έννοια για τη διαφύλαξη της μικρή ακόμη. Είναι καλό να ονειρεύονται οι άνθρωποι είναι σωτήρια καλύτερο να ξέρουν τι θα κάνουν όταν ξυπνήσουν.

Σημειώσεις

* Οι φωτογραφίες είναι του συγγραφέα.
** Οφέλεια σε ευαγριστήρων και δημόσια την 5η Εφορεία Βιζαντίνων Αρχαιοτήτων για την άσεια που μου δόθηκε να πραγματοποιήσω αυτή την έρευνα, την αρχαιολόγο Ιωάννα Αγγελοπούλου, υπεύθυνη του κάστρου της Μεθώνης, για την πρόθυμη με την οποία δευτέρουλη τη διακίνηση μου στο κάστρο (ο ενθουσιασμός και η συγκίνηση που έδειξε για τη διαφύλαξη του ιωνικού κιονόκρανου που εντοπίσθη με συνθέσευση ακαρι), και τον επίπονο έφερο αρχαιοτήτων Κωνσταντίνο Τσάκι για την συγένεια και τον ενδιαφέρον που εκδήλωσε συζητήσας μαζί μου το θέμα της αρχαίας λατηνής τεχνοδομίας;

1. Παναγιώτης Φουτάκης, «Χρονοδύημη ενετικών σχημάτων του κάστρου της Μεθώνης», Αρχαιολογία και Τέχνες 81 (Ιουνίου 2003), σ. 61-67.

2. Robert Loriente Scranton, *Greek Walls*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts 1941, σ. 131-133. Ανατρέπει Κ. Ορλάνδος, Τα υπόδειγμα των αρχαίων Ελλήνων και οι πρότοι εφαρμογές αυτών, 2 τεύχη, έκδοση της Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 1955-1958, τ. 2, σ. 223-230. Roland Martin, *Manuel d'architecture grecque: matériaux et techniques*, A. et J. Picard, Paris 1988.

3. Ορλάνδος, δ.π., σ. 187-188. Martin, δ.π., τ. 2, σ. 273-279.

4. Ορλάνδος, δ.π., σ. 158-162. Martin, δ.π., τ. 2, σ. 226-228.

5. Lillian Hamilton Jeffery, *The local scripts of Archaic Greece*, Clarendon Press, Oxford 1961, σ. 23.

6. Στο ίδιο, σ. 24. John Hodgkin, *Calligraphia Graeca et Poecilographia Graeca*, John and Arthur Arch, London 1807, πίν. 8.

7. Jeffery, δ.π., σ. 183, 206.

8. Στο ίδιο, σ. 144, 149, 151, 153, πίν. 25, αριθ. 8b, πίν. 27, αριθ. 17, πίν. 29, αριθ. 30.

9. Στο ίδιο, σ. 206, 207, πίν. 41, αριθ. 37.

10. Ορλάνδος, δ.π., σ. 161.

11. Φουτάκης, δ.π.

12. Στο ίδιο.

13. Scranton, δ.π., σ. 69, 165-166. Ορλάνδος, δ.π., σ. 215. Martin, δ.π., σ. 380-381.

14. Παναγιώτης Ελλάδος Περιήγησης, 4.35.1.

15. Νίκος Λαζαρός, «Μελέτη στα Αρχαία Ιωνικά Έργα της Μεθώνης - στο Αναπτυξιακή-συντήρησης προστασία μνημείων και συνόλων», Υπουργείο Πολιτισμού, τ. Βαθ, Αθήνα 1987, σ. 129-135.

16. Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, Princeton Press, New Jersey 1953, σ. 66.

17. Φουτάκης, δ.π.

18. Vitruvius, *Les dix livres d' Architecture*, μετρ.: Claude Perrault, E. B.-Baptiste Colignard, Paris 1684, σ. 144, 148-153, 172-181.

19. Philippe de la Guérinière, 4.35.1.

20. Vincenzo Coronelli, «Teatro della guerra: Morea e adiacenze», Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia, 203. D.201, πίν. 26.

21. Andrews, δ.π., σ. 75.

22. «Carte topographique et piante di città e fortezze per la guerra di Morea», Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia, It. VII. 94 (10051), πίν. 75.

23. Gli ingegneri al seguito di Francesco Grimaldi, *Libro delle Piazze Principali del Regno di Morea*, Biblioteca del Museo Correr, Venezia, Ms. P.D. c. 839, no. 33.

24. Andrews, δ.π., πίν. XVII.

25. Λαζαρός, δ.π., σ. 132.

26. Jean-Alexandre Buchon, *La Grèce continentale et la Morée*, Charles Gosselin, Paris 1834, σ. 457.

27. Andrews, δ.π., σ. 81-82. Eric Forbes-Boyd, *In Crusader Greece*, Centaur Press, London 1964, σ. 160.

28. William Martin Leake, *Travels in the Morea*, John Murray, London 1830, σ. 430-431. Stephen Luce, «Modon - a Venetian Station in Medieval Greece», στο L. Webber Jones (επιμ.), *Classical and Medieval Studies in Honor of Edward Kennard Rand*, New York City 1938, σ. 195-208, κυρίως 206-207.

29. Παναγιώτης Φουτάκης, «Η ενετική διοίκηση στο κάστρο της Μεθώνης», Αρχαιολογία και Τέχνες 81 (Δεκέμβριος 2001), σ. 109-116.

The Ancient Walls of Modon

Panagiots Foutakīs

Modon is mainly known for its Venetian castle, an important crossroad for travelers, pilgrims and merchants during the Middle Ages. Nevertheless, some of its fortifications come from ancient Greece and they have not been studied as yet. Therefore, the study and dating of the ancient walls of the castle and of the remains of columns and buildings offers a more complete picture of a site whose long history is not only written on paper, but is still seen on stone.

P.F.